

Sürdürülebilirlik ve Yeşil Ekonomi Yaklaşımı Üzerinden Yeşil Turizmi Okumak

Serdar Ceylan^{1**}

¹ Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Kastamonu, Türkiye, serdarceylan@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9599-5586

Öz

Araştırmanın amacı, sürdürülebilirlik ve yeşil ekonomi yaklaşımı üzerinden yeşil turizmin ne olduğunu anlamaktır. Çalışmada sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kalkınma, yeşil ekonomi ve sürdürülebilir turizm kavramları üzerinden yeşil turizm yaklaşımı tartışılmıştır. Yeşil turizmin ilkeleri ve yeşil turizm uygulamalarının neler olduğu çalışmada değerlendirilmiştir. Araştırma, bir literatür değerlendirmesi olup, çalışma ikincil veriler (makale ve raporlar) üzerinden yürütülmüştür. Veriler betimlenerek yorumlanmış ve anlamlı bir hale getirilmiştir. 1980'li yıllarda ortaya çıkan yeşil turizm kavramı, günümüzde sürdürülebilir turizm kavramının şemsiyesi altında tartışılan bir yaklaşımdır. Yeşil turizm; yerel topluluğa katkı, sürdürülebilir toplumsal kalkınma ve doğal çevrenin korunmasına odaklanmaktadır. Yeşil turizm yaklaşımında; yeşil ürün, yeşil tüketim, yeşil fiyat, yeşil tüketici, yeşil pazarlama, yeşil dağıtım, yeşil üretim, yeşil tasarım ve yeşil davranış, yeşil otel, yeşil yıldız ve yeşil anahtar, yeşil destinasyon ve yeşil turist kavramları öne çıkmaktadır. Sonuç olarak, doğal kaynakların korunması ve turizmin sürdürülebilirliği açısından yeşil turizm yaklaşımı ve uygulamaları önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Kalkınma, Yeşil Ekonomi, Yeşil Turizm, Sürdürülebilir Turizm

Understanding Green Tourism Through Sustainability and Green Economy Approach

Abstract

The aim of the research is to understand what green tourism is through sustainability and green economy approaches. In this paper, green tourism was discussed through concepts of sustainability, sustainable development, green economy and sustainable tourism. The principles of green tourism and green tourism practices were evaluated in the study. The research which is a literature review was made with secondary data (paper and report). Data of the research were analysed descriptively, interpreted and made meaningful. The concept of green tourism which emerged in the 1980s is discussed under the umbrella of the concept of sustainable tourism today. Green tourism focuses on contribution to the local community, protection of the natural environment and sustainable social development. Green product, green price, green distribution, green consumer, green marketing, green production, green design, green consumption, green behaviour, green hotel, green star, green key, green destination and green tourist concepts are frequently used in the green tourism approach. As a result, green tourism approach and practices are important for the protection of natural resources and the sustainability of tourism.

Keywords: Sustainability, Sustainable Development, Green Economy, Green Tourism, Sustainable Tourism

önerilen atf/cite this article as

Ceylan, S. (2025). Sürdürülebilirlik ve Yeşil Ekonomi Yaklaşımı Üzerinden Yeşil Turizmi Okumak. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 159-182.

**Sorumlu yazar e-posta/ Corresponding author e-mail: serdarceylan@kastamonu.edu.tr

Derleme

Cilt 9, Sayı 1, 2025
ss. 159-182

Gönderim : 18.08.2024
1. Düzeltme: 20.10.2024
2. Düzeltme: 14.11.2024
Kabul Tarihi: 30.12.2024

Review

Vol 9, No 1, 2025
pp. 159-182

Received : 18.08.2024
Revision1: 20.10.2024
Revision2: 14.11.2024
Accepted: 30.12.2024

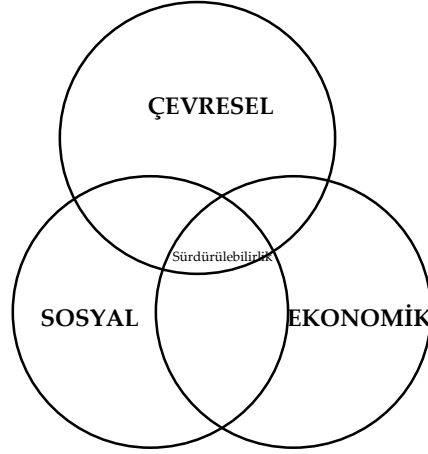
GİRİŞ

Sanayileşmeyle birlikte hızlı nüfus artışı ve kitlesel üretim, doğal kaynaklar ve çevre üzerinde artan baskılara yol açmıştır. Klasik iktisadi düşünce, doğal kaynakların sonsuz olduğu düşüncesi ile hareket etmiş ve uzun bir dönem çevre problemlerini hesaba katmadan ekonomik bakımdan büyümeyi amaçlamıştır. Bu yaklaşımın neden olduğu çevresel problemler ise, 1970 yılına kadar küresel ekonominin hesaba katmadığı bir konu olmuştur (Dulupçu, 2001). Endüstri Devrimi'nden 1970 yılına kadar öncelikle ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma endeksli yapılan faaliyetler nedeniyle ortaya çıkan çevresel kirliliklerde, kirlilik oluştuktan sonra kirliliğin giderilmesi yaklaşımı ile hareket edilmiştir. Endüstri Devrimi'nden 1970'lere kadar ekonomik büyümeye öncelik verildiği için, çevresel problemlerin giderilmesi ise sürekli ihmal edilmiştir (Yalçın, 2016). Özellikle 1945'ten 1980'li yıllara kadarki dönemde, dünyadaki mal ve hizmet üretimi, yirminci yüzyılın başına göre birkaç kat artmıştır. Ancak bu üretim artışı sürecinde; yoksulluğun giderek artması, doğal kaynakların kendini yenileme kapasitesinin üzerine çıkılması, biyolojik çeşitliliğin azalması, küresel ısınma ve ormanların tahrip edilmesi gibi sosyal ve çevresel problemler görülmüştür (Masca, 2009; Yalçın, 2016). Çevre ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, 1970'li yıllardan sonra iktisadi kalkınma kuramlarında tartışılmıştır. Hızla artan dünya nüfusunun ihtiyacı olan gıdaların üretimi için daha fazla doğal kaynak kullanılması ve hızlı sanayileşmenin çevresel kirlilikleri arttığı ve ekonomik büyümenin sınırlarına varıldığı düşünülmüştür. Sanayileşmedeki artışın ve dünya nüfus artışının devam etmesi durumunda dünyada ekonomik büyümenin sınırlarına ulaşılacağı belirtilmiştir (Koyuncu & Karabulut, 2021). Bu tartışmaların olduğu 1970'li yıllarda sürdürülebilirlik (*sustainability*) kavramının önemi giderek artmış ve bu kavram ulusal sınırları aşarak uluslararası boyutta düşünülmesi gereken bir konu haline gelmiştir (Demir & Çevirgen, 2006; Himmetoğlu, 1996).

Kavramsal Çerçeve

Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik, gelecek dönemlerde yaşayacak insanların ihtiyaçlarını dikkate alarak bugünkü insanların ihtiyaçlarının karşılanması yaklaşımıdır (Çubuk, 1996). Sürdürülebilirlik, insan faaliyetlerinin çevresel kaynaklar üzerindeki etkileri sonucu gündeme gelmiş bir kavram olup, uzun dönemde sosyal, çevresel ve ekonomik amaçlar arasında bozulan ilişkinin yeniden kurulmasını hedeflemektedir (Coccosis, 1996). Doğal ve yapay tüm kaynakların niteliğini bozmadan ve yok etmeden bu kaynakları geliştirecek şekilde yararlanmak ve kaynak kullanımında günümüz ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını dikkate almak bu kavramın temel düşüncesidir (Demir & Çevirgen, 2006). Kavram; toplumsal, ekonomik ve çevresel sürdürülebilirlik gibi farklı alanlarda kullanılmakta; bu üç bileşenin bozulmadan, kaynakları aşırı kullanıp tüketmeden ve kesintisiz bir şekilde faaliyetlerini sürdürmesi hedeflenmektedir (Kozak, 2014).

Şekil 1. Sürdürülebilirlik İlkeleri

Kaynak: Giesenhagen (2023).

1980 yılında Uluslararası Doğa Koruma Birliği (UDKB) tarafından yayınlanan Dünya Korumacılığı Stratejisi ile Brundtland Raporu olarak bilinen 1987 yılında “Ortak Geleceğimiz” adıyla yayınlanan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu raporu gibi uluslararası kurumlar tarafından yapılan çalışmalar sonunda sürdürülebilirlik için birtakım ilkeler (Şekil 1) geliştirilmiştir: (i) Bütüncü bir plan ve strateji geliştirme. (ii) Temel ekolojik süreçleri koruma. (iii) Biyolojik çeşitliliği ve insanlık mirasını koruma. (iv) Verimliliğin uzun bir döneme yayılmasına ve gelecek nesillere ulaşmasına izin veren büyüme modelleri. (v) Doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasında denge. (vi) Ülkeler arasında var oluş hakkı ile imkânlar arasında denge (Demir & Çevirgen, 2006; Federal Office for Spatial Development ARE, 2024; Himmetoğlu, 1996). McIntyre’a göre (1993) sürdürülebilir gelişmenin temel ilkeleri (Şekil 2) şunlardır: (i) Kalkınmada, zorunlu ekolojik süreçlerin, biyolojik kaynakların ve çeşitliliğin devamı ile uyumlu bir ekolojik sürdürülebilirliğin oluşturulması. (ii) Toplumun kimliğini ön plana çıkaran kültürü ve değerleri ile uyumlu bir gelişme sonucu kültürel ve sosyal sürdürülebilirliğin sağlanması. (iii) Kaynakların rasyonel yönetimi ve verimli bir şekilde kullanılması ile gelecek nesillerin de faydalanabileceği şekilde sürdürülebilir ekonominin gerçekleştirilmesidir (McIntyre, 1993).

Sürdürülebilir kalkınmanın (*sustainable development*) tanımı ise, ilk olarak 1987 yılında BM Brundtland Raporu olarak bilinen metninde, “bugünkü ihtiyaçları karşılayabilmek için, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme imkânlarından ödün verilmeyen bir kalkınma” olarak tanımlanmıştır. 1989 yılında yayınlanan Dünya Bankası raporunda ise “Sürdürülebilir kalkınmanın nesiller arası eşitliğin bir ölçütü olduğu apaçiktir. Bu sebeple sürdürülebilir kalkınma, kişi başına azalmayan fayda” olarak açıklanmıştır. 1991 yılında Dünya Yaban Hayatı Fonu’na (WWF) göre “sürdürülebilir kalkınma, destekleyici sistemlerin taşıma kapasitesi içerisinde yaşarken, yaşam kalitesinin iyileştirilmesidir.” olarak tanımlanmaktadır (Karabıçak & Özdemir, 2015; Mawhinney, 2002). Bu kalkınma anlayışında; yoksulluğun ve eşitsizliğin azaltılması, temiz içme suyu, sağlık ve enerji gibi koşulların sağlanması, bugünkü ihtiyaçların karşılanması yanında, gelecek dönemlerde yaşayacak insanların gereksinimlerinin de karşılanması için kaynakların

daha rasyonel kullanılması amaçlanmaktadır (Koyuncu & Karabulut, 2021). Bu kalkınma modeli; ekonomik boyutla yetinmeyip, yaşadığımız yüzyılın gerektirdiği sosyal ve çevresel boyutlara da sahip olup, klasik kalkınma yaklaşımına alternatif olarak geliştirilmiştir (Şekil 2). Bu yönüyle sürdürülebilir kalkınma; gelir eşitsizliğinin giderilmesi, maddi refah artışının sağlanması, ekonomik faaliyetlerin temeline çevrenin alınması ve kamusal faaliyetlere sivil katılımın artırılması gibi faktörleri kapsayan çok boyutlu bir kalkınma modelidir (Yalçın, 2016).

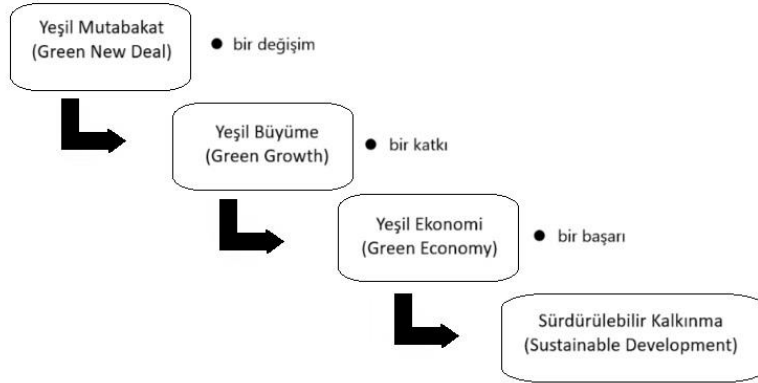
Şekil 2. Sürdürülebilir Kalkınmada Temel Etkenler

Kaynak: Koyuncu & Karabulut (2021).

Yeşil Ekonomi

Yeşil ekonomi kavramı, hem 2008 mali krizini ele almaya yönelik bir araç hem de 2012 BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'nın (Rio+20) iki temasından birisi olarak son birkaç yılda önemli ölçüde uluslararası ilgi görmüştür (UNDESA, 2012). Başka bir deyişle, 2008-2009 küresel mali krizinden sonra yaşananlar, yeşil ekonominin uluslararası yükselişi için elverişli bir ortam oluşturmuştur. Bu dönemde yaşanan küresel ekonomik durgunluk, insan kaynaklı çevresel değişimler ve keskin sosyal eşitsizlikler, mevcut kalkınma uygulamalarında radikal bir dönüşüme ve “yeşil ekonomiye” geçiş için uluslararası taleplere yol açmıştır (Davies, 2013: 1285). Ancak kavramın kendisi ilk olarak Pearce, Markandya & Barbier'in (1989) İngiltere Çevre Bakanlığı için hazırladığı “Yeşil Ekonomi Planı” ile gündeme gelmiştir (Georgeson, Maslin & Poessinouw, 2017). Diğer bir ifadeyle, Londra Çevre Ekonomisi Merkezi'nden Pearce vd., (1989) tarafından İngiltere Çevre Bakanlığı'na sunulan “yeşil ekonomi planı” adlı raporda “yeşil ekonomi” terimi ilk kez kullanılmıştır (Şekil 3). Yazarlar bu raporda, ekonomik zenginlik ve bozulan çevre ile ilişkili olarak sürdürülebilir kalkınmanın anlamını ve çevrenin değerlendirilmesi gerektiğini tartışmışlardır. Ayrıca raporda, sürdürülebilir kalkınmanın geleceğe bir miras olduğu ve şimdiki nesillerin eylemlerinin kaynak azalmalarının telafi edilmesi gerektiği tartışılmıştır. Günümüzde yeşil ekonomi kavramı, artık ana akım politika tartışmalarına girmiş olup, BM ve diğer birçok kuruluş tarafından desteklenmektedir. BM Rio+20 Konferansı, sürdürülebilir kalkınma bağlamında, alışlagelmiş iş uygulamalarından uzaklaşmak, yoksulluğu sona erdirmek, çevresel yıkımı ele almak ve sürdürülebilir bir geleceğe köprü kurmak ve harekete geçmek amacıyla yeşil ekonomi yaklaşımına özellikle dikkat çekmiştir (Reddy & Wilkes, 2015).

Ekonomik büyüme merkezli politikaların toplum ve çevre üzerindeki yıkıcı etkisi, 1970'li yıllarda hissedilmiş; bu dönemde, dünyada uygulanan klasik kalkınma ve klasik büyüme politikaları sorgulanmış ve eleştirilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma ve onun tamamlayıcı olarak kabul edilen yeşil ekonomi yaklaşımı, küresel ekonominin içine düştüğü ekolojik, ekonomik ve toplumsal krizden çıkış için ve gelecekte daha güvenilir bir yaşamın sürdürülebilmesi adına ortaya atılmıştır. Bu kavramlar, bilimsel ortamlarda tartışıldıktan sonra günlük yaşamın içinde kendi uygulamalarını oluşturmaya başlamıştır (Yalçın, 2016).

Şekil 3. Yeşil ekonomi kavramının hiyerarşisi

Kaynak: Adamowicz (2022); Brink (2011); Georgeson vd. (2017).

Yeşil ekonomiye göre, sınırlı mekânda sınırsız olarak genişlemek imkânsızdır ve sınırlı kaynaklardan sonsuza kadar faydalanmak mümkün değildir. Ayrıca ekosistemde ve ekonomide her şey birbiri ile ilişkilidir. Ekonomi, bu ön kabullere göre ayarlandığında ekonomik faaliyetler çevre ile uyumlu olacaktır (Lawson, 2006). Yeşil ekonomi yaklaşımı ile kontrolsüz ekonomik büyümeden kaynaklanan çevresel sorunların ve diğer olumsuzlukların ortadan kaldırılması hedeflenmektedir. Ekosistemde ortaya çıkan bozulmalar ve doğal kaynakların tükenmeye başlaması gibi olumsuz durumların büyüme hesaplarında dikkate alınması gerekmektedir (Özçağ & Hotunluoğlu, 2015). Ekonomik faaliyetlerin çevre üzerinde nasıl bir etki oluşturduğu sorusunun cevabının bulunması, yeşil ekonomi yaklaşımının ilgilendiği en temel sorun alanlarından birisidir (Aşıcı, 2012). Yeşil ekonomi modelini uygulayan sektörler, sadece çevreye zarar vermeden üretilen enerji ve tarımsal faaliyetlerden ibaret olarak algılanmamalıdır. Bunun yanında sanayi üretimini çevreye uygun bir şekilde gerçekleştirerek çevreci anlayışı içeren, ekosistemin zarar görmesini engelleyen ve ekosistemi koruyan uygulamalar bütünüdür (Günaydın, 2015; Yalçın, 2016).

OECD'ye göre yeşil ekonomi; doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasını, ekonomik gelişme ve ekonomik büyümeyi teşvik etmeyi, ulusların refahının dayandığı kaynakları ve çevresel hizmetleri sunmaya devam etmeyi amaçlamaktadır. BM'ye göre yeşil ekonomi, sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için hem ekosistemin devamlılığını sağlayan hem de çevre dostu istihdama dayalı büyüme imkânlarını sunan bir büyümedir. Dünya Bankası'na göre yeşil ekonomi; doğal tehlikeleri hesaba kattığı için, doğal kaynakların kullanımında verimli olduğu için ve

çevresel etkileri ve kirliliği en aza indirdiği için dayanıklı bir büyümedir. Küresel Yeşil Büyüme Enstitüsü'ne göre yeşil ekonomi, ekonomik kalkınmayı ve ekonomik büyümeyi sürdürürken, aynı zamanda çevresel ve iklimsel sürdürülebilirliği sağlayan devrim niteliğinde yeni bir kalkınma paradigmasıdır. BM Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu'na göre yeşil ekonomi; sosyal açıdan kapsayıcı, düşük emisyonlu ve kalkınmayı teşvik etmek için çevresel olarak sürdürülebilir bir ekonomik ilerlemedir (Azazi & Uzma, 2022; Kasztelan, 2017). Yeşil ekonomi, mevcut kaynakların rasyonel kullanımını ve kullanılan kaynaklar sonrasında ortaya çıkan atıkların verimli kullanımını kapsamaktadır (Koyuncu & Karabulut, 2021). Yeşil ekonomi; kaynak verimli, sosyal açıdan kapsayıcı ve düşük karbonlu olarak tanımlanmaktadır. Yeşil ekonomide gelirden ve istihdamdaki büyüme; kirliliğin ve karbon emisyonlarının azaltılması, enerji ve kaynak verimliliğinin artırılması ve biyolojik çeşitlilik ile ekosistem hizmetlerindeki kaybın önlenmesi hedeflenmektedir. Bu doğrultuda yeşil ekonomi ile ilgili mevcut çalışmaların üç ana alanının olduğu belirtilebilir: (i) Bölgesel, alt bölgesel ve ulusal forumlar aracılığıyla ekonominin sürdürülebilirliğine yönelik makroekonomik yaklaşımın savunulması. (ii) Teknoloji, yeşil finans ve yatırımlara erişime odaklanan yeşil ekonomi yaklaşımlarının gösterilmesi. (iii) Yeşil ekonomiye geçişi desteklemek için makroekonomik politikaların geliştirilerek yaygınlaştırılması konusunda ülkelerin desteklenmesi (UNEP, 2024). Ayrıca (i) yeşil ekonomi, doğal sermayenin değerini bilmekte ve ona yatırım yapmaktadır. (ii) Yeşil ekonomi, yoksulluğun azaltılmasında merkezi bir pozisyonundadır. (iii) Yeşil ekonomi, istihdam yaratmakta ve sosyal eşitliği artırmaktadır. (iv) Yeşil ekonomi, fosil yakıtların yerini yenilenebilir enerji ve düşük karbonlu teknolojilerle değiştirmektedir. (v) Yeşil ekonomi, kaynak artışını ve enerji verimliliğini teşvik etmektedir. (vi) Yeşil ekonomi, daha sürdürülebilir kentsel yaşam ve düşük karbonlu hareketlilik sunmaktadır. (vii) Yeşil ekonomi, doğal sermayenin yeniden kazandırılmasını amaçlamaktadır (UNEP, 2011).

Kapsayıcı bir yeşil ekonomi, sürdürülebilir kalkınmaya giden dengeli ve gerçekçi bir yoldur. Yeşil ekonomi, çevresel ve sosyal dışsallıkları dikkate almakta ve nihai ekonomik hedef olarak GSYİH'nin büyümesine odaklanmamaktadır. Yeşil ekonomi, çevre bozulmasının uzun vadede ekonomik büyümeyi ve insani gelişmeyi baltaladığını hesaba katarak, ekonominin yapı taşı olarak kaynak verimliliğine ve ekosistemlere odaklanmaktadır. Nitekim Avrupa Çevre Ajansı'na göre yeşil ekonomi, çevresel, ekonomik ve sosyal politikalar ve yenilikler (inovasyon) ile toplumun kaynakları verimli bir şekilde kullanmasını sağlayan ve insan refahını artırmayı amaçlayan ve aynı zamanda sürdürülebilirliği sağlayarak doğal sistemleri koruyan bir ekonomi modeli olarak açıklanmaktadır. Yeşil ekonomide, insanların yaşam ortamlarını iyileştirmek, işletmeler için tasarruf sağlayan daha verimli üretim uygulamaları ile faydaları artırmak ve çevresel ürün ve hizmetler için büyüyen pazardan yararlanmak amaçlanmaktadır. Yeşil ekonomi; sürdürülebilir yaşam tarzlarının teşvik edilmesi, sürdürülebilir üretimin/tüketimin artırılması ve ekonomik inovasyonların geliştirilmesi, kaynak verimliliğinin artırılması, sürdürülebilir kalkınma yoluyla yeşil girişimciliğin teşvik edilmesi ve yeşil tüketici davranışının

yaygınlaştırılması gibi birçok düzeyde ortak çabayı gerektirmektedir. Bu değişim sürecinde; yeni yeşil uygulamaların yaratılması ve karbon emisyonları, atıklar ve diğer kirlilik türlerinde önemli bir azalmanın sağlanması hedeflenmektedir (Switch2green, 2024).

Yeşil ekonominin yaygın ilkeleri şu şekilde sıralanabilir (Şekil 4): (i) Yeşil ekonomi, sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmanın bir yoludur. (ii) Yeşil ekonomi, doğru düzgün işler (*decent work*) ve yeşil uygulamalar (*green jobs*) yaratmalıdır. (iii) Yeşil ekonomi, kaynak ve enerji verimlidir. (iv) Yeşil ekonomi, dünyanın ekolojik sınırlarına ve kıtlığa saygı duyar. (v) Yeşil ekonomi, bütünlük-bütüncül karar vermeyi kullanır. (vi) Yeşil ekonomi, uygun göstergeleri kullanarak GSYH'nin ötesindeki gelişimi ölçer. (vii) Yeşil ekonomi, ülkeler ve nesiller arasında eşitlikçi ve adildir. (viii) Yeşil ekonomi, biyolojik çeşitliliği ve ekosistemleri korur. (ix) Yeşil ekonomi; yoksulluğun azaltılmasını, refahı, geçim kaynaklarını, sosyal korumayı ve temel hizmetlere erişimi sağlar. (x) Yeşil ekonomi, yönetimi ve hukukun üstünlüğünü geliştirir. (xi) Yeşil ekonomi, dışsallıkları içselleştirir (Nuru, 2022). Başka bir ifadeyle, 2012 yılında yayınlanan yeşil ekonominin 10 ilkesi şu şekilde belirtilebilir: (i) Ülkeler arasında ve ülke içinde eşitlik. (ii) Gençler, kadınlar, yoksul ve düşük vasıflı işçiler için kapsayıcılık ve katılım. (iii) Gelenekselin dönüşümü ve yeni yeşil ve iyi işlerin yaratılması. (iv) İşçilerin ve sendikaların haklarına saygı. (v) Uzun vadede sosyal hedeflerin yerine getirilmesi ve (arsa, konut, su, enerji, gıda, eğitim, ulaşım, sağlık ve kültür dâhil) insan ihtiyaçlarının karşılanması. (vi) Doğal kaynakların verimli kullanımını esas alarak, yenilenebilir kaynakların önceliklendirilmesi, sosyal ve çevresel maliyetlerin içselleştirilmesi, yaşam döngüsü analizi, sıfır karbon ve sıfır atığı hedeflemek. (vii) İşçilik maliyetlerini düşürmek yerine malzemelerin üretkenliğine odaklanma. (viii) Değişimden etkilenebilecek işçiler ve topluluklar için adil geçiş ve sosyal koruma politikalarının geliştirilmesi dâhil olmak üzere, yeşil ekonomi politikalarına ilişkin sosyal diyalog mekanizmalarının geliştirilmesi. (ix) Demokrasinin teşviki. (x) Reel ekonomiye dayalı olması. Yeşil ekonominin bu 10 ilkesi, uluslararası emek hareketi (*international labour movement*) tarafından desteklenmektedir (UNDESA, 2012).

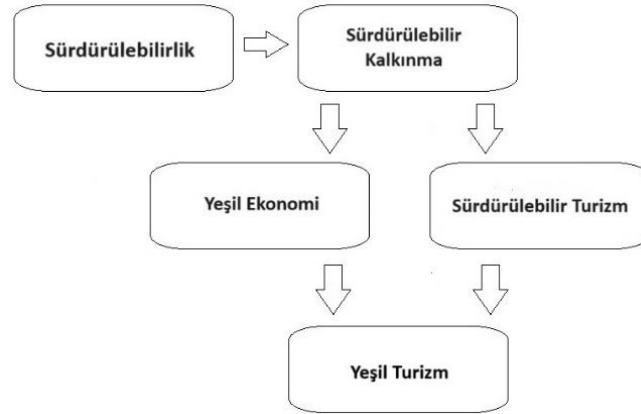
Şekil 4. Yeşil Ekonominin İlkeleri

Kaynak: Nuru (2022).

Yeşil ekonomi ve sürdürülebilir kalkınma kavramları, esasen birbirinin yerine kullanılabilecek rakip kavramlar olmayıp, yeşil ekonomi büyüme-kalkınma süreçlerinin ve sürdürülebilir bir yaşamın siyasi, toplumsal, ekonomik ve çevresel bakımdan tamamlayıcısı durumundadır (Yalçın, 2016). Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma, yeşil ekonomik büyüme yaklaşımı ile gerçekleştirilmektedir. Başka bir deyişle, yeşil ekonomik büyüme modeli, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için uygulanan bir yöntemdir (Koyuncu & Karabulut, 2021). Yeşil ekonomi kavramı, sürdürülebilir kalkınmanın yerini almıyor, ama büyüyen bir kabul, sürdürülebilirliğe ulaşmanın neredeyse tamamen ekonomiyi düzeltmekle ilgili olduğudur. Sürdürülebilirlik hala uzun vadeli bir hedeftir, ancak doğayı kazanmak için ekonominin yeşillendirilmeye çalışılması gerekmektedir (UNEP, 2011).

YÖNTEM

Bu araştırmanın amacı, yeşil ekonomi ve sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı üzerinden yeşil turizmin ne olduğunu anlamaya çalışmaktır. Araştırmada sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kalkınma, yeşil ekonomi ve yeşil turizm hakkında kavramsal açıklama yapılmıştır. Yeşil turizmin sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomi ile ilişkisinden dolayı, bu kavramların tarihsel kökeni, gelişimi ve ilkeleri hakkında kavramsal bir tartışma yapılarak yeşil ekonominin amacı ve ilkeleri ortaya koyulmuştur (Şekil 5).

Şekil 5. Araştırma Yönteminin Akış Modeli

Yeşil ekonomiye uygun olarak gerçekleştirilen sürdürülebilir turizm uygulamalarının neler olduğu bu çalışmanın yeşil turizm başlığı altında tartışılmıştır. Araştırma, bir literatür değerlendirmesi olup, çalışma ikincil veriler (makale ve raporlar) üzerinden yürütülmüştür. Veriler betimlenerek anlamlı bir hale getirilmiş ve yorumlanmıştır. Neuman'a (2013) göre, literatür değerlendirmesi, araştırmanın ana hatlarını belirlemekte, bilim insanlarının araştırma bulgularını ve tartışmalarını anlatmakta ve bilginin gelişim yönünü göstermektedir. Literatür değerlendirmesi; araştırmayı tarihsel bir bağlama oturtmakta ve konu ile ilgili literatüre bağlantılar yaparak konunun önemini göstermekte, araştırma konusu hakkında mevcut bilgi durumu sunmakta, farklı sonuçları bir araya getirerek bütünleştirmekte ve konuyu özetleyen bir değerlendirme türü olmaktadır. Bu tür bütünleştirici değerlendirmeler, genellikle bağlam değerlendirmesiyle birleştirilmekte ya da diğer araştırmalara bir hizmet olarak bağımsız bir makale olarak yayınlanabilmektedir (Neuman, 2013).

Yeşil Turizm

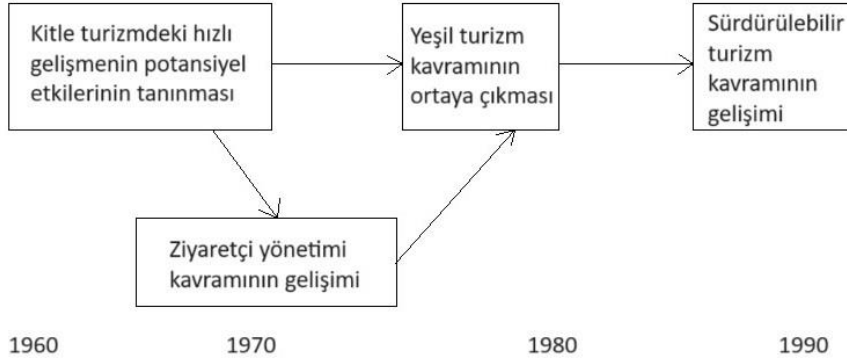
Yeşil ekonomide turizm, sürdürülebilir turizm uygulamalarını belirtmektedir (UNWTO, 2012). Turizm sektörünün (daha sürdürülebilir faaliyetler, iklim değişikliğinin yavaşlatılması ve ekoturizm ile) yeşil ekonomiye potansiyel katkısı daha fazla kabul görmektedir (Reddy & Wilkes, 2015). Diğer bir deyişle, turizm sektörü; inşaat hammaddeleri, enerji ve su gibi doğal kaynakları aşırı tüketmesi ve ekosisteme verdiği olumsuzluklar nedeniyle günümüzde en çok eleştirilen sektörlerden birisidir. Özellikle son dönemlerde iklim değişikliği ve sürdürülebilirlik konularında artan kaygılar ve farkındalık, turistlerin davranış biçimlerini etkilemektedir. Bu durum, turizm sektörünün yeşil turizme daha fazla ilgi duymasına neden olmaktadır (Gedik, 2024; Nekmahmud, 2020; Nistoreanu, Aluculesei & Avram, 2020). Başka bir ifadeyle, turizmin çevresel etkileri, coğrafi bölgelerdeki birçok ülkede artmaya devam etmektedir. Bu nedenle turizm sektörünün, daha sürdürülebilir iş uygulamaları, iklim değişikliğini yavaşlatılması ve uyum teknikleri ile yeşil ekonomide daha sürdürülebilir bir rol oynayabileceği giderek daha fazla kabul görmektedir. Ancak turizm ve turizmle bağlantılı endüstrilerin, politik ekonomi, coğrafya ve iş etiği konularını kucaklayarak insan refahına olan katkılarını nasıl en üst düzeye çıkarabilecekleri ve çevrenin sürdürülebilirliğini nasıl sağlayabilecekleri konusundaki belirsizleri hala mevcuttur (Reddy & Wilkes, 2015).

Yeşil turizmin (*green tourism*) politika ve programları, sadece doğal kaynakların bilinçli bir şekilde yönetilmesi için turistlerin ihtiyaçlarını dikkate almakla kalmayıp, aynı zamanda turizm programlarının desteklediği toplulukların ihtiyaçlarını da etkilemektedir. Bu nedenle yeşil turizmin de içinde yer aldığı sürdürülebilir turizm yaklaşımı; enerji kullanımı ve enerji tasarrufunda verimliliğin artırılmasını, israfın en aza indirilmesini ve su gibi doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımına yönelik farkındalığın ve desteğin artırılmasını, biyolojik çeşitliliğin ve kültürel mirasın korunmasını, yerel toplulukların güçlendirilmesi ve geçim kaynaklarının iyileştirilmesini ve yoksulluğun azaltılmasını amaçlamaktadır (UNWTO, 2012). Bu bağlamda turizm endüstrisinin yeşil ekonomiye katkısı ve etkisi; bilim insanlarının, sektördeki uygulayıcıların ve politikacıların ilgisini çekmektedir (Toubes & Araújo-Vila, 2022).

Sürdürülebilir turizm¹ kavramının ortaya çıkmasında, 1960'lı yıllardan itibaren "kitle turizminin" hızlı yükselişinden günümüze kadar turizmin geçirdiği tarihsel gelişim süreçleri etkili olmuştur. Kitle turizmindeki bu artışın toplum üzerindeki potansiyel etkilerinin tanınması bu yıllarda olmuştur. 1970'li yıllarda turizmle ilgili yapılan bilimsel araştırmalarda, özellikle turizmin gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerindeki rolü ve olumsuz potansiyel etkilerine dikkat çekilmiştir. Yine bu yıllarda "ziyaretçi yönetimi" kavramı gelişmiştir. Turizmin çevresel, sosyal ve ekonomik etkileri konusunda 1980'li yıllarda ortaya çıkan bilimsel yayınlar dünya çapında büyük bir

¹*Sürdürülebilir turizm*, turizmden kaynaklı sosyal, kültürel ve çevresel alanlardaki olumsuz etkileri azaltarak, bu olumsuzlukların nedenlerini ve çözüm yollarını ortaya koyan ve turizmin olumlu etkilerini artırmayı hedefleyen bir yaklaşımdır (Barre, 2009; Çalık, 2014).

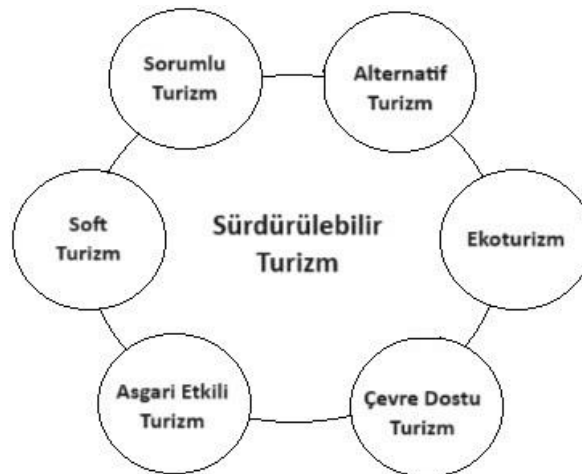
etki oluşturmuştur. Ayrıca “turizm ve ev sahibi toplum arasındaki ilişkiler” ilk defa detaylı olarak bu dönemde tartışılmaya başlanmıştır. Turizmle ilgili bu tartışmalarla birlikte bu yıllarda *yeşil turizm* kavramı ortaya çıkmıştır (Şekil 6). Yeşil turizm kavramının sıkça kullanılması ile çevresel meselelere olan ilgi artmıştır. Nitekim turizmin çevresel faydalarını en üst düzeye çıkararak ve tüm çevresel maliyetleri azaltan bir turizm şekli olan yeşil turizm, uluslararası alanda geniş bir etki oluşturmuştur. Sürdürülebilir turizm terimi de 1980’li yılların sonuna doğru kullanılmaya başlanmıştır (Demir & Çevirgen, 2006; Swarbrooke, 1999).

Şekil 6. Sürdürülebilir Turizm Kavramının Zamansal Gelişimi

Kaynak: Demir & Çevirgen (2006); Swarbrooke (1999).

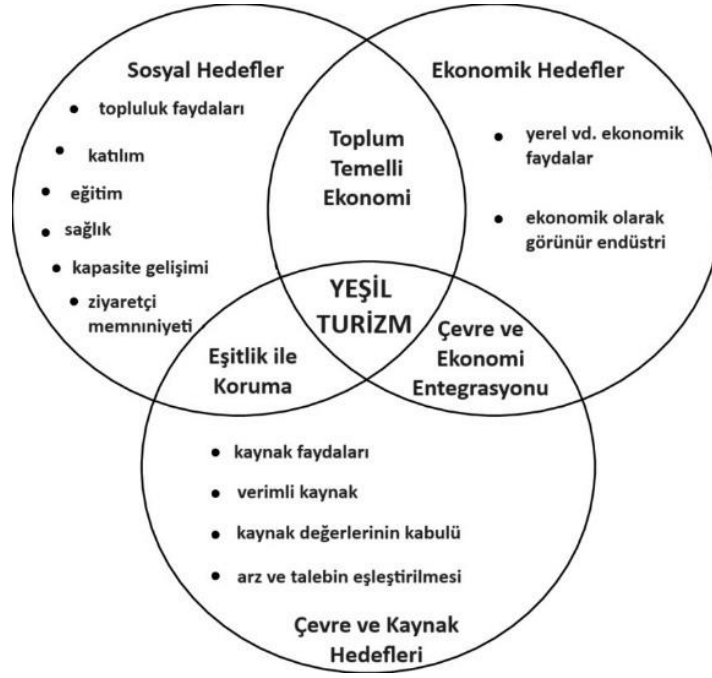
Doğa turizmi, uygun turizm, çevresel yolculuk, doğal yaşam turizmi, özel ilgi turizmi, yumuşak turizm, düşük etkili turizm, çevreye dost turizm, ortaklığa dayalı turizm, sorumlu turizm, etik turizm, kırsal turizm, eko-turizm, alternatif turizm ve yeşil turizm gibi adlarla anılan turizm tür ve yaklaşımlarının hepsi doğal kaynaklara sorumlulukla yaklaşmaktadır (Şekil 7). Bu anlamda bunların hepsinin sürdürülebilir turizm kavramının şemsiyesi altında toplanması konusunda bilim alanında görüş birliği oluşmuştur (Kahraman & Türkay, 2014; Kaya, 1997; Kınacı, Albuz-Pehlivan & Seyhan, 2011).

Şekil 7. Sürdürülebilir turizmin diğer kavramlarla ilişkisi

Kaynak: Kınacı vd. (2011); Swarbrooke (1999).

Yeşil turizm; yerel halkın, çevrenin, işletmelerin ve ziyaretçilerin günümüzdeki ve gelecek dönemlerdeki gereksinimlerini göz önünde tutan sürdürülebilir bir turizm yaklaşımıdır (Susiyanto, 2022). Çevre dostu turizm uygulamaları olarak tanımlanan yeşil turizm (Furqan, Som & Hussin, 2010), yeşil yönetimde ısrar eden, doğal çevreyi kaynak temeli olarak gören, ekolojiyi koruyan, turizm kaynaklarını akıllıca kullanan, yeşil tüketimi savunan ve çevre bilinci güçlü olan turizm uygulamalarıdır. Yeşil turizm, sürdürülebilir turizmin bir parçası (Budiasa, Suparta & Nurjaya, 2019) ve ekoturizmin gelişmiş bir şeklidir (Tang, Zheng, Qin, Sun, Wang & Feng, 2017). Yeşil turizm; fiziki çevrenin korunması, yerel topluluğa katkıyı ve sürdürülebilir toplumsal kalkınmayı merkezine almaktadır (Bixia & Zhenmian, 2013; Gedik, 2024). Yeşil turizm; sürdürülebilir turizm, eko turizm veya sorumlu turizm olarak da bilinmektedir. Yeşil turizm; turizmin olumsuz etkilerini en aza indirmeye, çevreyi korumaya, kültürü korumaya ve sosyal sorumluluğu teşvik etmeye odaklanan bir turizm şeklidir (Şekil 8). Yeşil turizm, destinasyonun sahip olduğu doğal ve kültürel miras kaynaklarının korunmasına katkıda bulunurken, kişisel gelişimi ve öğrenmeyi teşvik eden benzersiz ve zenginleştirici bir seyahat deneyimi de sağlamaktadır. Başka bir deyişle yeşil turizm, ekonomik büyüme ile sosyal ve çevresel sorumluk arasında bir denge kurmayı, turistlerin seyahat deneyimlerinden keyif almasını sağlarken, aynı zamanda destinasyonun doğal ve kültürel miras kaynaklarının korunmasına da katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu anlamda yeşil turizm; çevrenin korunmasını, ekonomik kalkınmayı, kültürel korumayı, iklim değişikliğinin yavaşlatılması ve kişisel gelişimi desteklediği için önemlidir (Abbasi, 2023). Yeşil turizm, turizm endüstrisinin olumsuz çıktılarını hem en aza indirmeye hem de tersine çevirmeye çalışmaktadır. En genel anlamda yeşil turizm; çevreyi koruyan, sorumlu, yerel halkı destekleyen; seyahat, konaklama ve yeme içme vb. faaliyetleri kapsayan bir turizm anlayışıdır. Yeşil turizm kavramı, genellikle daha çevreci bir turizm uygulamalarını tanımlamak için kullanılmakta ve bu kavramın temel yaklaşımı ise doğal kaynaklara dayanmakta ve yerel kültürden türetilmektedir. Yeşil turizm, sosyal ve doğal çevre arasındaki ilişkiyi geliştirmenin en iyi yollarından birisidir. Yeşil turizm, enerji verimliliğini, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını, karbon salınımının azaltılmasını, atıkları ve israfı önleyen turizm pratiklerinin yaygınlaştırılmasını ve suyun tasarruflu kullanımını sağlamaktadır (Gedik, 2024: 7; Sentrum, 2024).

Şekil 8. Yeşil Turizmin Bir Modeli

Kaynak: Azam & Sarker (2016); Hall, Jenksins & Kearsley (1997).

Çevre ile etkileşimi en yoğun olan sektörlerin başında turizm gelmektedir. Bu bağlamda turizm işletmelerinin yeşil iş ahlakını benimseyerek yeşil yenilikçilik (*green innovation*) süreçleri ile hareket etmesi, üretim ve dağıtım dâhil olmak üzere bütün eylemlerde yeşil uygulamaları benimsemesi istenmektedir. Böylece turizmde çevreci davranışın destekleneceği ve yaygınlaşacağı düşünülmektedir (Bakan, Erşahan & Zülkadir, 2021; Ergülen & Büyükkeklik, 2008). Yeşil kültür ve yeşil eylem politikasına sahip turizm işletmeleri, yeşil uygulamalar ile birlikte yeşil yatırımları fazla maliyet dâhilinde değil, aksine tasarruf sağlayarak oluşturabilecek ve böylelikle rekabet avantajını artırmada önemli bir fırsat yakalamış olabileceklerdir (Tepe-Küçükoglu & Pınar, 2018). Turizm sektöründe yeşil yönetim anlayışı, genelde rekabeti ön plana çıkarıcı ve karlılığı artırıcı olmaktadır. Bu nedenle, turizm işletmeleri tarafından alternatif turizm türleri oluşturulurken, yeşil yönetim anlayışının ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Çünkü turizm faaliyetlerine katılan kişiler, yeşil davranış bağlamında daha bilinçli kararlar alarak, hizmet alacakları turistik işletmelerin kurumsal kalitelerinin yanında çevreci tutum düzeylerine ve sahip oldukları sembol veya belgelere de dikkat etmektedirler. Bu nedenle yeşil yönetimi benimseyen turizm işletmeleri, çevreci ve yeşil stratejilerini tüm örgütsel amaç ve hedeflerine dahil etmekte; çevresel eylemlerini, ekonomik kalkınma ve rekabetçi performanslarını yükseltmede kullanabilmektedirler (Akgöz, Arslan & Akkirpi, 2015; Garzella & Fiorentino, 2013; Günden, 2021).

Türkiye, hazırlamış olduğu 12. Kalkınma Planı'nda (2024-2028); tüketici eğilimlerinin farklılaşması nedeniyle turizmin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesini, sezon süresinin uzatılmasını ve varış noktası yönetimi yaklaşımıyla sektörde yeşil dönüşümün gerçekleştirilerek rekabetçiliğin geliştirilmesini ve koruma/kullanma dengesi gözetilerek sosyal ve ekonomik kalkınmaya katkı sağlanmasını temel amaç olarak

belirlemiştir. 12. Kalkınma Planı'nda belirlenen turizm politikaları arasında, şu madde dikkat çekmektedir: *“Turizm sektörünün sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde doğal, tarihi ve sosyal çevreyi koruyucu ve geliştirici bir yaklaşım içinde olması sağlanacak ve sektörde yeşil dönüşüm hızlandırılacaktır. Turizm faaliyetlerinin çevre üzerinde olabilecek olumsuz etkileri su ve atık yönetimi ile enerji verimliliği dikkate alınarak en aza indirilecektir. Turizm sektörünün iklim değişikliğine uyum kapasitesi artırılabilecektir. “Sürdürülebilir Turizm Programı” kapsamında turizmde yeşil dönüşümün sağlanması için çalışmalar yürütülecektir. Yeşil dönüşümün sağlanması amacıyla turizm sektörüne yönelik yenilikçi finansman modelleri geliştirilecektir. Ekosistemin korunmasını ve sürdürülebilir kullanımını sağlamaya yönelik planlama ve uygulamalarla korunan alanların etkin yönetimi gerçekleştirilecektir”* (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023).

Yeşil Turizm Uygulamaları

Çevre ile iç içe olan turizm sektörü, hizmetlerini çevre dostu süreç ve yöntemler geliştirerek, tüketiciye “yeşil” odaklı hizmetler sunmaya başlamıştır (Akbaş, 2015). Turizmin sürdürülebilirliğinde, konaklama sektörü başta olmak üzere, pek çok alt sektör etkin rol oynamaktadır. 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Brundtland Raporu ile başlayan sürdürülebilir gelişme ve kalkınma çabaları, 1992 yılı Rio Zirvesi ile turizm endüstrilerine adapte edilmeye başlanmıştır (Akdağ, Güler, Demirtaş, Dalgıç & Yeşilyurt, 2014; Ünüvar & Celiloğlu, 2016). Yeşil ürün, yeşil fiyat, yeşil dağıtım, yeşil tutundurma, yeşil tüketici, yeşil pazarlama (Ünüvar & Celiloğlu, 2016), yeşil üretim, yeşil tasarım (dizayn), yeşil tüketim ve turizm işletmelerinde yeşil davranış (Günden, 2021) gibi türlerinin yanı sıra; yeşil otel, yeşil yıldız ve yeşil anahtar gibi uygulamalar “yeşil turizm” yaklaşımında öne çıkmaktadır. Bu yeşil uygulamalar, yalnızca konaklama işletmeleri ile sınırlı değildir. Seyahat acenteleri ve tur operatörlerine de sürdürülebilir turizm kapsamında özendirici bazı ödüller ve bazı yeşil sertifikalar verilmektedir. Bu durum, konaklama işletmelerinde olduğu gibi tur operatörleri ve acenteler için de rekabet şansını artırıcı güçtedir. Nitekim dünyanın pek çok ülkesinde yeşil hava limanları, yeşil havayolu ve yeşil taşımacılık gibi uygulamalar da rağbet görmektedir (Tanrısever, 2019).

Sürdürülebilir Yeşil Pazarlama

Sürdürülebilir üretim ve sürdürülebilir tüketim yaklaşımı, gelecek nesillerin yaşam standartlarını düşürmeden, günümüze ait kıt kaynaklardan yeterli düzeyde faydalanarak yaşamayı öngörmektedir (Yüksel, 2009). Sürdürülebilirlik ilkesinin pazarlamaya uygulanmasıyla ortaya çıkan sürdürülebilir yeşil pazarlama (*sustainable green marketing*); firmaların üretim süreçlerinde temiz teknolojiler kullanmasının yanı sıra, enerji ve su gibi doğal kaynakları tasarruflu kullanarak gelecek nesillerin ihtiyaçlarını gözetken politikalar belirlemeye başlamasıdır (Erhan, 2012). Sürdürülebilir pazarlamanın amacı; işletmenin hedefleri doğrultusunda üretim ve tüketim faaliyetleri sırasında ekolojiye en az zararın verilmesi, sosyal açıdan faydanın sağlanması ve tüm kaynakların etkin kullanımınıdır. Sürdürülebilir yeşil pazarlama, aynı zamanda kaynakları yeniden üretim sürecine dâhil edebilmeyi hedeflemektedir (Kirchgeorg & Vinn, 2006; Ünüvar & Celiloğlu, 2016).

Turistler artık, destinasyonun çevreyle uyumunun sağlanmasıyla ortaya konan kaliteli turizm uygulamalarının beklentisi ile seyahat kararı almaktadır. Turistlerin çevresel duyarlılık taleplerinin ve çevresel motivasyonun anlaşılması ve buna yanıt verilmesi gerekliliği, pazarlama araştırmalarında desteklenmektedir. Nitekim çevreye duyarlı yeşil turist kitlesi, pazarlama organizasyonunun geliştirilmesi için faydalı olabilecektir. Yeşil gönüllülük ya da bazı şeyleri yaşayabilmek için çevre yararına fazladan ödeme yapacak olan çevreye duyarlı turist, belki yeni destinasyonda en alt seviyede kalkınmaya izin verecek, ancak en üst düzeyde bir gelire yol açacaktır (Hassan, 2000; Kahraman & Türkay, 2014).

Yeşil Otel

Küçük ve büyük işletmeler için 1990'lı yıllardan sonra giderek önem kazanmaya başlayan "çevre dostu" ya da "yeşil" odaklı politikalar, hızla konaklama işletmelerinin uygulamalarına konu olmuştur (Melissen & Roevens, 2007). Yeşil otel (*green hotel*) kavramı; yeşil stratejiler ile sıfırdan yatırım yapılarak ya da modernizasyon yoluyla kurulan otelleri nitelendirmek amacıyla kullanılmıştır. Bu kavram; verimli enerji, su ve atık yönetimleri ile doğal kaynakları doğaya saygılı biçimde kullanarak kaliteli hizmet üreten otelleri tanımlamak için kullanılmaktadır (Cooper, 1998).

Çevre bilincini uluslararası anlamda işletmelere kazandırmak için 1993 yılında *Yeşil Oteller Birliği* kurulmuştur. Yeşil Oteller Birliği'nin amacı, ziyaret etmekten keyif alınan tüm destinasyonlardaki otellerde atık miktarının azaltılması, enerji ve su tasarrufunun gerçekleştirilmesi ve bu destinasyonların korunmasıyla ilgili olarak politikaların belirlenmesidir. Yeşil Oteller Birliği, tüketicilerin yeşil turizm (sorumlu turizm) yaklaşımında yeşil otelcilik sürecine nasıl dâhil olabileceklerinin yol haritasını şu şekilde ifade etmektedir: "*Gelecek kuşaklar için çevremizi korumada sizin yardımınız gerekli. Örneğin otellerde kalış süreniz boyunca, otel yönetimine çarşaflarınızın ve havlularınızın her gün değişilmemesi gerektiğini söyleyebilirsiniz. Odadan ayrıldığınızda televizyonu, klimayı ve ışıkları kapatmayı unutmayınız. Eğer küçük şampuan şişelerini kullanmıyorsanız onları odada bırakın ve yanınızda getirdiğiniz şampuanlarınızı kullanınız.*" (Şanlıöz-Özgen, Dilek, Türksoy & Çelebi, 2016). Yeşil Oteller Birliği, yeşil oteli, atıkları azaltmak, su ve enerji tasarrufu sağlamak için gerekli uygulamaları yapan ve üzerinde yaşadığımız dünyayı korumaya yardımcı olan çevre dostu işletmeler şeklinde tanımlamaktadır (Lee, Hsu, Han & Kim, 2010). Bu bakış açısıyla faaliyet gösteren otellerin hizmet uygulamalarında, kendi sorumluluklarından kaynaklanan olumsuz sosyal ve çevresel etkileri azaltmaya ya da ortadan kaldırmaya yönelik bir yönetim anlayışı vardır (Cooper, 1998; Kahraman & Türkay, 2006). Yeşil stratejiler yolu ile yeşil yönetim anlayışının sahip olduğu konaklama işletmelerinin yeşil otel olarak adlandırılabilmesi için belirli kontrollerden geçmesi, su ve atık yönetimi ile hava kalitesi açısından yeterli olduklarını göstermeleri gerekmektedir (Millar & Baloğlu, 2011). Oteller, özel sektör ya da kamu tarafından verilen sertifikalar ile yeşil otel uygulamasına sahip olduklarını kanıtlamaları gerekmektedir (Güler & Tufan, 2013).

Yeşil otelcilik anlayışı, işletmenin tek başına yapacağı bir uygulama olmaktan ziyade, turistlerin yeşil seyahat konusunda da bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Bu konuda

Yeşil Oteller Birliği, turistlere yeşil seyahatle ilgili birtakım tavsiyeleri şu şekilde sıralamaktadır: “Kâğıt yerine elektronik bilet kullanın, gittiğiniz destinasyonda araç kiralamak yerine toplu taşımayı kullanın. Bindığınız tur aracının camından dışarıya bir şey atılmasına izin vermeyiniz. Otelde her gün çarşaf ve havlu değiştirilmemesi konusunda oteli uyarın. Otelde duş alırken, elinizi ve yüzünüzü yıkarken daha az su harcamaya gayret edin. Otel odasından ayrılırken TV, radyo, klima gibi aletleri ve ışıkları kapatın. Otelin geri dönüşüm programına siz de destek verin ve katılın. Kirlenen eşyalarınızı otelde yıkatmak yerine evinize götürün. Yeşil programları destekleyen otelleri, havayolunu ve tur operatörlerini destekleyin ve bu kurumları kullanın. Otelin sauna ve tenis kortu gibi yerlerinin ışığı açık olduğunda oteli uyarın. Gittiğiniz restoranda ve yemekte, şişe suyunuzu yanınızda taşıyın. Fastfood ürünlerinin ambalaj atıklarını azaltın. Kendi bardağınızı kullanmaya çalışın ve bardağınızı yanınızda taşıyın. Alışverişlerde hayvan derisi, fildişi ve kaplumbağa gibi hediyeelik eşyaları almama konusunda duyarlı olun. Gezi turlarınızda hiçbir canlıyı öldürmeme ve sakat bırakmama hususunda kendinize söz verin. Milli parklar gibi turistlerin yoğun olduğu yerlerde her gün en azından bir parça çöp toplayın. Doğayı korumak adına geri dönüşümlü ürünler kullanın ve destinasyonların korunmasına yardımcı olun.” (Dilek & Atay, 2013; Şanlıöz-Özgen vd., 2016). Bu tavsiyeler, tüketiciler için turizmin boş zaman çılgınlığından çıkıp, bilinçli bir faaliyet haline gelmesi bakımından son derece önemlidir. Bu öneriler sadece tüketmeye odaklı bir yaklaşıma sahip turistten, çevreye duyarlı yeşil turiste doğru bir geçişin gerçekleşebilmesi için atılacak bazı temel adımları belirtmektedir (Şanlıöz-Özgen vd., 2016).

Yeşillenen Oteller Sertifikası

TUROB tarafından 2009 yılında uygulamaya konulan “Yeşillenen oteller sertifikasyon (*Greening hotels certification*) projesi”, sürdürülebilir turizm için turizm tesislerini daha yeşil olmaya özendirilmektedir. Dünya Su Forumu’nun katılımcılarına yönelik TUROB ve Bureau Veritas iş birliği ile başlayan projesi ve Sürdürülebilirlik Akademisi ile ortak olarak yürütülen proje, yeşil konaklama tesislerinin sayısını artırmayı hedeflemektedir. Oteller bu sertifikayı almak için dört temel alan üzerinden değerlendirilmektedir: (i) Su yönetimi, (ii) Enerji yönetimi, (iii) Atık azaltımı ve geri dönüşüm, (iv) İç hava kalitesinin artırılması (TUROB, 2016; Ünüvar & Celiloğlu, 2016).

Yeşil Yıldız

Yeşil yıldızın (*green star*) amacı, çevre bilincinin artırılması, çevrenin korunması, konaklama işletmelerinde çevreye duyarlı yapılaşmanın ve işletmecilik özelliklerinin özendirilmesidir. Yeşil yıldız; enerji verimliliğinin artırılmasını, su tasarrufunu, çevreye zararlı maddelerin tüketiminin ve atık miktarının azaltılmasını ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının teşvik edilmesini içermektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2024). AB ve Türkiye tarafından finanse edilen yeşil yıldız, “Turizm İşletmesi Belgeli” konaklama işletmelerine “Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisi Belgesi” olarak verilir. 1993 yılında Turizm Bakanlığı tarafından çevreye duyarlı tesislere verilen “çam ödülü” yerini yeşil yıldız uygulamasına bırakmıştır. Konaklama işletmeleri tarafından kullanılan ve bir eko-etiket olan yeşil yıldız, iki yıl geçerliliği olan bir uygulamadır. Yeşil yıldızla sahip olabilmek için; tesisin yatak odası, mimarisi,

atık ve genel yönetim durumu, enerji ve su kullanımı, çevreye uyumu ve eğitimde ekolojik düzenlemelere gidip gitmediğine bakılmaktadır. Ayrıca yeşil yıldız; doğanın korunması, artan yemeklerin değerlendirilmesi, deniz suyundan tatlı su elde edilmesi ve personele çevre eğitimi verilmesi gibi pek çok konuyu kapsamaktadır. Yeşil yıldız belgesi alan tesislerin yıldızları yeşil renge dönüştürülmektedir. Yeşil yıldız belgesi için, 10 temel başlık altında 122 ölçütten oluşan sınıflandırma formu ile asgari şartların sağlanması gerekmektedir. Türkiye’de yeşil yıldız belgeli tesis sayısı 2011 yılında 20 iken 2018 yılında 475’e yükselmiş; 2022 yılında ise 441’e düşmüştür (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024). Yeşil yıldızla sahip tesisler dünyaca ünlü büyük tur operatörleri ve seyahat acenteleri tarafından daha çok tercih edilmekte ve bu sertifika ile saygınlık kazanmaktadırlar (Tanrısever, 2019). Ayrıca günümüzde otel işletmeleri hem çevre duyarlılığı hem de artan rekabetten dolayı yeşil yıldız faaliyetlerine yönelmektedir (Giritoglu & Güzel, 2015). Yeşil yıldızlı otellerde maliyetler orta vadede azalması ile su ve enerjide tasarruf sağlanmaktadır. Yeşil yıldızlı otellerde çevreye zarar verebilecek ürünlerin tüketimi ve çevreye verilebilecek zararlar azaltılmakta, geri dönüşümlü ürünlerin kullanılması teşvik edilmekte, otel ile çevre arasındaki uyum artırılmaktadır (Giritoglu & Güzel, 2015; Ünlüören, Kızanlıklık & Arslan, 2011; Ünüvar & Celiloğlu, 2016).

Yeşil Anahtar

Danimarka Otel, Restoran ve Turizm Endüstrisi Birliği ve Turizm Yöneticileri Birliği tarafından başlatılan mükemmellik standardı olan yeşil anahtar (*green key*), 55 ülkede 2550’nin üzerinde işletmeye verilmiştir. Bu eko-etiket, konaklama tesislerine, kamp alanlarına ve tatil köylerine verilmektedir. Yeşil anahtara sahip bu işletmeler, çevre ve sürdürülebilirlik konusunda yüksek bir standarda, veri tabanına ve denetime tabidir. Bu (yeşil anahtar) standardının temel amacı, kaynak kullanımını azaltmak, farkındalık oluşturmak, iklim değişikliğini önlemek adına katkı sunmak, sürdürülebilirlik ve çevre koruma için kullanılan teknolojik yöntemleri artırmaktır (Green Key, 2018; Tanrısever, 2019). Yeşil anahtar, 1994 yılında Danimarka’da uygulanmaya başlanmış, 1998’de Fransa yeşil anahtar programına katılmış ve kamp alanlarını belgelemiştir. Yeşil anahtar, 2002 yılında Uluslararası Çevre Eğitim Vakfı’nın beşinci programı olarak uygulanmaya başlanmıştır. Bu program, Türkiye’de 2011 yılından itibaren verilmeye başlanmış olup, günümüzde Türkiye Çevre Eğitim Vakfı (TÜRÇEV) tarafından yürütülmektedir (TÜRÇEV, 2024). Yeşil anahtar, kâr amacı gütmeyen bağımsız bir programdır. İşletmelere yıllık olarak verilen ve her yıl yenilenmesi gereken yeşil anahtar, BM Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) ve BM Çevre Programı (UNEP) gibi uluslararası kurumlar tarafından desteklenmektedir (Tanrısever, 2019). Turizm endüstrisinde çevresel sorumluluk ve sürdürülebilir operasyon alanında mükemmellik için önde gelen bir standart olan yeşil anahtar sertifikasına, günümüzde 70’ten fazla ülkede 5900’den fazla otel ve diğer kuruluş (kamp alanı, restoran vb.) sahiptir (Green Key, 2024).

Yeşil Destinasyon

Yeşil destinasyon; bir turizm bölgesinin çekiciliğini, rekabet edebilirliğini ve kalitesini artıran ve sürdürülebilir turizm ilkelerini dikkate alan bir kavram olarak tanımlanabilir. Yeşil destinasyon, yöre halkının kültürel bütünlüğünü koruyup yeni olanaklar sunan ve geleneksel turizmin çevresel kaynaklar üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indiren çevre dostu bir seçenektir. Yeşil destinasyonlar; çevre ve iklim dostu, doğal alanları ve yaban hayatını koruyan, aşırı ziyaretçi baskısından ve kitle turizminden bölgeyi uzak tutan, yerel istihdamı artıran, yerel kültürü ve gelenekleri destekleyen ve tüm bunlara saygı duyan sorumlu turistleri hedefleyen destinasyonlardır (Sentrum, 2024).

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Serbest zamandaki artış, aile içerisindeki kadının çalışma hayatına girmesi ile hane gelirinin artması ve özel araç sahipliğinin yaygınlaşması insanları turizm ve rekreasyon amaçlı dinlenmeye iten faktörler olmaktadır. Ayrıca kapalı mekânlarda süren yoğun ve stresli bir iş hayatından, kentin yoğun insan kalabalığından ve araç trafiğinden belli bir süreliğine uzaklaşmak için tatil bölgelerine gitme motivasyonları giderek artmaktadır. Bu nedenlerle turizm bölgelerinin yaz dönemlerinde çok fazla ziyaretçiye ev sahipliği yapması, bu bölgelerde tüketilen temiz su ve enerji miktarını artırmaktadır. Turizm bölgelerine gelen ziyaretçilerin çöpleri, otel odalarındaki (wc, banyo) atık suları ve enerji tüketimi yanında; turizm bölgelerinin dış mekânlarında oluşan gürültü ve yoğun araç trafiğinin oluşturduğu görüntü kirliliği dikkati çekmektedir. Özellikle milyonluk düzeyde turiste ev sahipliği yapan (Bodrum gibi) destinasyonlarda yeraltı suyunun aşırı kullanılması, otel ve konutlarda kullanılan baraj sularının tükenme noktasına gelmesi sık sık gündem olmaktadır. Turizmin plansız ve kontrolsüz gerçekleştiği bölgelerde artan ziyaretçi baskı nedeniyle, turizmden kaynaklanan bir takım çevresel olumsuz çıktılar görülebilmektedir. Turistik kıyıların dışında, kırsal alanlarda ve özellikle dağlık bölgelerde turizmden kaynaklı çevresel sorunlar, sektörün doğal kaynaklar üzerindeki baskının ve etkilerinin tartışılmasına neden olmaktadır. Küresel ısınma ve iklim değişikliğine bağlı olarak yaşanan orman yangınları, kuraklık, kar yağış azlığı, güçlü rüzgârlar (fırtına, hortum), sel ve taşkın olayları kıyılarda, iç kesimlerde ve dağlık alanlarda yapılan turizm faaliyetini doğrudan ya da dolaylı olarak etkilediği bir yüzyılda yaşanıldığı dikkate alındığında, sektörün ve turistlerin çevreye karşı duyarlı ve yeşil turizm uygulamalarını destekleyici bir yaklaşımda olması turizmin sürdürülebilirliği için önem arz etmektedir. Uluslararası seyahatlerde uçak biletlerinin önceki dönemlere göre ucuzlaması ve sosyal medyadan turistik bölgelerin daha kolay fark edilir olması, günümüzde 1,5 milyara yakın insanın uluslararası seyahate katılmasına neden olmaktadır. Bu durum, birçok destinasyonda yoğun ziyaretçi girişleri nedeniyle kitle turizmine doğru bir gidişi göstermektedir. Destinasyonların sürdürülebilirliğinde, “şehir vergisi” ve “ayakbastı parası” gibi turistten alınan ek vergilerin turist gelir durumu ile orantılı olmadığı ve turist için bu vergilerin oldukça düşük bir düzeyde kaldığı görüşü tartışılmaktadır. Dünyada en fazla turist ağırlayan ülkeler arasında

önde gelen İtalya ve İspanya gibi ülkelerde yerel halk, “turist evine dön” sloganları ile kitle turizmine karşı seslerini yükseltmektedirler. Birçok destinasyonda gününbirlik ziyaretlerden ziyade, konaklamaya dayalı turistik ziyaretlerin bölge açısından daha ekonomik ve ekolojik olacağı düşünülmektedir. Doğal ve kültürel kaynakları bilinçsizce kullanan kitle turistine karşı, doğaya ve çevresel kaynaklara (bitki, hayvan vb.) karşı daha saygılı olan ve kaynakları aşırı tüketmeden kullanan “sorumlu-bilinçli turist (yeşil turist)” beklentileri sektörde artmaktadır. Harcama düzeyi yüksek (nitelikli) turist profilinde olan bu kişilerin destinasyonların sürdürülebilirliği açısından önem arz ettiği bilinmektedir. Ayrıca son zamanlarda turistik işletmelerin çevre dostu uygulamalara yönelerek bu tipolojideki (yeşil) turisti aradığı görülmektedir. Yeşil otelcilik, yeşil, yıldız ve yeşil anahtar gibi eko-etiketler, turistik işletmelerin çevresel imajını yükselterek onları daha rekabet edebilir bir düzeye çıkarmaktadır. Bu anlamda yeşil turizm yaklaşımı, doğal kaynakları aşırı kullanmayan ve çevreyi koruyan bir düşünce ile turizm sektörünün olumsuz etkilerini en az seviyeye indirmeye çalışmaktır. Oteller, restoranlar, eğlence mekânları, yiyecek-içecek üreticileri ve havalimanlarının yeşil uygulamalar ile hareket etmesi, turizmin doğaya olası etkilerini en aza indirecektir. Bu nedenle destinasyonların sürdürülebilirliği açısından yeşil turizm uygulamalarının tüm turizm türlerinde ve turizm ile ilişkili diğer sektörlerde de desteklenmesi önem arz etmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Teşekkür: Katkılarından dolayı hakemlere teşekkür ederim.

Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Güncel Turizm Araştırmaları

Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.

Bilgilendirilmiş Onam Formu: Tüm taraflar kendi rızaları ile çalışmaya dâhil olmuşlardır.

Etik Kurul Onayı: Çalışma kamuya açık ikincil verilerin kullanılmasıyla oluşturulmuştur.

Veri Kullanılabilirlik Beyanı: Araştırma verileri paylaşılmamıştır.

KAYNAKÇA

- Abbasi, I. U. (2023). Green tourism and its example. https://iqbalfreetips.com/2023/04/green-tourism-and-its-example.html?trk=article-ssr-frontend-pulse_little-text-block adresinden 18.07.2024 tarihinde alınmıştır.
- Adamowicz, M. (2022). Green deal, green growth and green economy as a means of support for attaining the sustainable development goals. *Sustainability*, 14, 5901. <https://doi.org/10.3390/su14105901>
- Akbaş, L. (2015). Turizm işletmelerinde yeşil pazarlama uygulamalarının genç tüketiciler açısından değerlendirilmesi: Isparta ilinde bir araştırma, *Journal of Strategic Research in Social Science*, 1(1), 53-62.
- Akdağ, G., Güler, O., Demirtaş, O., Dalgıç, A., & Yeşilyurt, C. (2014). Turizm ve çevre ilişkisi: Türkiye'deki yeşil otelcilik uygulamalarının getirileri, Türkiye Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi, Muğla, Türkiye.

- Akgöz, E., Arslan, A., & Akkirpi, H. D. (2015). Turizm işletmelerinin itibar yönetiminde yeşil yıldız uygulamasının önemi, I. Avrasya Uluslararası Turizm Kongresi, Konya, Türkiye.
- Aşıcı, A. A. (2012). İktisadi düşüncede çevrenin yeri ve yeşil ekonomi, karşılaştırmalı bir analiz. A.A. Aşıcı & Ü. Şahin (Ed) *Yeşil Ekonomi (1. Baskı)* (s.35-57) içinde. Yeni İnsan Yayınevi.
- Azam, M., & Sarker, T. (2016). Governance of green and sustainable development: Towards greening the economy. https://www.academia.edu/43216958/Governance_of_Green_Tourism_and_Sustainable_Development_Towards_Greening_the_Economy adresinden 18.07.2024 tarihinde alınmıştır.
- Azazi, H., & Uzma, O. (2022). Türkiye’de yeşil ekonomi, yeşil işler ve yeşil istihdam. *Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 93-100.
- Bakan, İ., Erşahan, B., & Zülkadir, Ö. F. (2021). Örgüt kültürünün yeşil inovasyon üzerindeki etkisi: Bir alan araştırması. *Uluslararası Stratejik Boyut Dergisi*, 1(1), 43-57.
- Barre, S. D. (2009). Place identity, guides, and sustainable tourism in Canada’s Yukon Territory. Doctorate Thesis. University of Alberta.
- Bixia, C., & Zhenmian, Q. (2013). Green tourism in Japan: Opportunities for a GIAHS pilot site. *Journal of Resources and Ecology*, 4(3), 285-292. <http://dx.doi.org/10.5814/j.issn.1674-764x.2013.03.012>
- Brink, P. T. (2011). *The economics of ecosystems and biodiversity in national and international policy making* (1st Edition). London: Routledge.
- Budiasa, I., Suparta, I., & Nurjaya, I. (2019). Implementation of green tourism concept on glamping tourism in Bali. International Conference on Applied Science and Technology 2019-Social Sciences Track, 191-195.
- Coccosis, H. (1996). Tourism and sustainability: Perspectives and implications. In G.K. Priestley, J.A., Edwards & H. Coccosis (Ed.), *Sustainable tourism? European experiences* (1st Edition) (pp. 1-21). CABI Publishing.
- Cooper, I. (1998). Emerging issues in environmental management. In K. Alexander (Ed.), *Facility Management: Theory and Practice* (1st Edition) (pp. 111-119). Spon Press.
- Çalık, (2014). Doğu Karadeniz bölgesi sürdürülebilir turizm araştırması: Gümüşhane, Trabzon, Rize, Artvin, Giresun, Ordu. Gümüşhane (1. baskı). Gümüşhane Üniversitesi Yayın No: 28.
- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2024). Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisi Sayısı, <https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/cevreye-duyarli-konaklama-tesisi-sayisi-i-85845> adresinden 08.11.2024 tarihinde alınmıştır.
- Çubuk, M. (1996). Kolokyum sonuç bildirgesi, Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu (Kasım 1995, Alanya) (1. baskı), İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Matbaası.
- Davies, A. R. (2013). Cleantech clusters: Transformational assemblages for a just, green economy or just business as usual? *Global Environmental Change*, 23(5), 1285–1295. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2013.07.010>

- Demir, C., & Çevirgen, A. (2006). *Turizm ve çevre yönetimi: Sürdürülebilir gelişme yaklaşımı* (1. baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Dilek, S. E., & Atay, L. (2013). Konaklama işletmelerinde yeşil pazarlama uygulamaları: Ibis otel örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(1), 203-219.
- Dulupçu, M. A. (2001). Sürdürülebilir kalkınma politikasına yönelik gelişmeler. *Dış Ticaret Dergisi*, 6(2), 46-70.
- Ergülen, A., & Büyükkeklik, A. (2008). Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik ve çevre boyutları açısından atık yönetimi ve e-atıklar. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(2), 19-30.
- Erhan, S. B. (2012). Çevreye duyarlılığı ekseninde iletişim boyutuyla yeşil pazarlama [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=iIv7DRESqYy-sh6JnwqM0A&no=gdh7UesGMHz7nObd-IQcqw>
- Federal Office for Spatial Development ARE (2024). <https://www.are.admin.ch/are/en/home/media/publications/sustainable-development/brundtland-report.html> adresinden 10.11.2024 tarihinde alınmıştır.
- Furqan, A., Som, A., & Hussin, R. (2010). Promoting green tourism for future sustainability. *Theoretical and Empirical Researches in Urban Management*, 8(17), 64-74.
- Garzella, S., & Fiorentino, R. (2013). An integrated framework to support the process of green management adoption. *Business Process Management Journal*, 20(1), 68-89. <https://doi.org/10.1108/BPMJ-01-2013-0002>
- Gedik Y. (2024). Turizm sektöründe yeşil pazarlama: avantajları, zorlukları ve stratejileri üzerine kavramsal bir çerçeve. *Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi*, 2(3), 1-24. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10986450>
- Georgeson, L., Maslin, M., & Poessinouw, M. (2017). The global green economy: A review of concepts, definitions, measurement methodologies and their interactions. *Geo: Geography and Environment*, 4(1), 1-23. <https://doi.org/10.1002/geo2.36>
- Giesenhagen, E. (2023). What is sustainability? <https://agnext.colostate.edu/2023/01/10/what-is-sustainability/> adresinden 18.07.2024 tarihinde alınmıştır.
- Giritoğlu, İ., & Güzel, M.O. (2015). Otel işletmelerinde yeşil yıldız uygulamaları: Gaziantep ve Hatay bölgesinde bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40), 889-904. <https://doi.org/10.17719/jisr.20154013968>
- Green Key (2018). Green Key. 01.07.2018 tarihinde <https://www.greenkey.global/> adresinden erişildi.
- Green Key (2024). Green Key. 21.07.2024 tarihinde <https://www.greenkey.global/> adresinden erişildi.
- Güler, O., & Tufan, E. (2013). Sürdürülebilir bir yatırım örneği olarak yeşil otelcilik. Ş. Aydın-Tükeltürk & M. Boz (Ed.), *Turizmde Güncel Konu ve Eğilimler* (1. baskı) (s.357-376) içinde. Detay Yayıncılık.
- Günaydın, D. (2015). Yeşil işler ve işgücü piyasasına etkileri. *Journal of Management and Economics Research*, 13(3), 503-525. <https://doi.org/10.11611/JMER707>

- Günden, Y. (2021). Turizm işletmeleri yeşil yönetim ile sürdürülebilir mi? I. Arıkan-Saltık (Ed.), *Turizm Toplum Kültür* (1. baskı) (s.179-197) içinde. Nobel Yayıncılık.
- Hall, C.M., Jenksins, J., & Kearsley, G. (1997). *Tourism planning and policy in Australia and New Zealand: Cases, issues and practice* (1st Edition). Sydney: Irwin.
- Hassan, S. S. (2000). Determinants of market competitiveness in an environmentally sustainable tourism industry. *Journal of Travel Research*, 38(3), 239-245. <https://doi.org/10.1177/004728750003800305>
- Himmetoğlu, B. A. (1996). Sürdürülebilir turizmi geliştirme yolları, Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu (Kasım 1995, Alanya) (1. baskı), İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Matbaası.
- Kahraman, N., & Türkay, O. (2006). *Turizm ve çevre* (2. baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kahraman, N., & Türkay, O. (2014). *Turizm ve çevre* (6. baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Karabıçak, M., & Özdemir, M. B. (2015). Sürdürülebilir kalkınmanın kavramsal temelleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 6(13), 44-49.
- Kasztelan, A. (2017). Green growth, green economy and sustainable development: terminological and relational discourse. *Prague Economic Papers*, 26(4), 487-499. <https://doi.org/10.18267/j.pep.626>
- Kaya, İ. (1997). Sürdürülebilir turizm kalkınması ve ülkemiz açısından bir değerlendirme [Doktora tezi, Balıkesir Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Kınacı, B., Albuz-Pehlivan, N., & Seyhan, G. (2011). *Turizm ve çevre: Çevre koruma* (1. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kirchgeorg, M., & Vinn, M. I. (2006). Sustainability marketing for the poorest of the poor. *Business Strategy and the Environment*, 15(3), 171-184. <http://dx.doi.org/10.1002/bse.523>
- Koyuncu, T., & Karabulut, T. (2021). Türkiye’de sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomi açısından yenilenebilir enerji: Ampirik bir çalışma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17(2), 466-482. <https://doi.org/10.17130/ijmeb.800169>
- Kozak, M. (2014). *Sürdürülebilir Turizm: Kavramlar-Uygulamalar* (1. baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2024). Çevreye duyarlılık kampanyası (yeşil yıldız), <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-11596/cevreye-duyarlilik-kampanyasi-yesil-yildiz.html> adresinden 21.07.2024 tarihinde alınmıştır.
- Lawson, R. (2006). An overview of green economics. *International Journal of Green Economics*, 1(2), 23-36. <https://doi.org/10.1504/IJGE.2006.009335>
- Lee, J.S., Hsu, L.T., Han, H., & Kim, Y. (2010). Understanding how consumers view green hotels: how a hotel’s green image can influence behavioural intentions, *Journal of Sustainable Tourism*, 18, 901-904. <https://doi.org/10.1080/09669581003777747>
- Masca, M. (2009). Sürdürülebilir kalkınma: kalkınma ve doğa arasında denge arayışları: 2. Ulusal Davraz Kongresi, Isparta, Türkiye.
- Mawhinney, M. (2002). *Sustainable development: Understanding the green debates*. Blackwell Science Publication. <https://doi.org/10.1002/9780470758564>

- McIntyre, G. (1993). *Sustainable tourism development: Guide for local planners* (1st Edition). Madrid: World Tourism Organization Press.
- Melissen, F., & Roevens, J. (2007). Greening the hotel industry: Impossible, inconvenient, or shrewd? https://www.academia.edu/247451/GREENING_THE_HOTEL_INDUSTRY_IMPOSSIBLE_INCONVENIENT_OR_SHREWD?uc-g-sw=114847518 adresinden 17.07.2024 tarihinde alınmıştır.
- Millar, M., & Baloğlu, Ş. (2011). Hotel guests' preferences for green guest room attributes, *Cornell Hospitality Quarterly*, 52, 302-311.
- Nekmahmud, M. (2020). Environmental marketing: Tourists purchase behaviour response on green products. *Tourism Marketing in Bangladesh*, Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003007241-26>
- Neuman, W. L. (2013). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar*. Ankara: Yayınodası Yayıncılık.
- Nistoreanu, P., Aluculesei, A. C., & Avram, D. (2020). Is green marketing a label for ecotourism? *The Romanian Experience Information*, 11(8), 389. <https://doi.org/10.3390/info11080389>
- Nuru, B. (2022). Principles of green economy <https://www.linkedin.com/pulse/principles-green-economy-bashir-nuru> adresinden 17.07.2024 tarihinde alınmıştır.
- Özçağ, M., & Hotunluoğlu H. (2015). Kalkınma anlayışında yeni bir boyut: Yeşil ekonomi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 303-324. <https://doi.org/10.18026/cbusos.85473>
- Pearce, D., Markandya, A., & Barbier, E. B. (1989). *Blueprint for a green economy* (1st Edition). London: Earthscan.
- Reddy, M. V., & Wilkes. K. (2015). Tourism in the green economy: Rio to post 2015, In M. V. Reddy & K. Wilkes (Ed.). *Tourism in the green economy* (1st Edition) (pp. 3-31). Routledge Publication.
- Sentrum. (2024). Yeşil ve sürdürülebilir turizm nedir? <https://www.sentrum.com.tr/yesil-ve-surdurulebilir-turizm-nedir> adresinden 22.07.2024 tarihinde alınmıştır.
- Susiyanto, S. (2022). Concept application analysis green tourism in the development of Borobudur Temple as a super priority destination. *Ideas: Jurnal Pendidikan, Sosial dan Budaya*, 8(4), 1371-1378. <https://doi.org/10.32884/ideas.v8i4.1080>
- Swarbrooke, J. (1999). *Sustainable tourism management* (1st Edition). New York: CABI Publishing.
- Switch2gren. (2024). Inclusive green economy <https://www.switchtogreen.eu/inclusive-green-economy/> adresinden 17.07.2024 tarihinde alınmıştır.
- Şanlıöz-Özgen, H. K., Dilek, S. E., Türksoy, S. S., & Çelebi, S. K. (2016). Sürdürülebilir turizm. N. Koçak (Ed.), *Sürdürülebilir turizm yönetimi* (1. baskı) (s.27-106) içinde. Detay Yayıncılık.

- Tang, C., Zheng, Q., Qin, N., Sun, Y., Wang, S., & Feng, L. (2017). A review of green development in the tourism industry. *Journal of Resources and Ecology*, 8(5), 449-459. <http://dx.doi.org/10.5814/j.issn.1674-764x.2017.05.002>
- Tanrısever, C. (2019). Uluslararası turizm standartları/sürdürülebilir turizm sorunları ve çözüm önerileri, A. Türker & G. Özaltın-Türker (Ed.) *Güncel Turizm Sorunları* (1. baskı) (s.305-333) içinde. Detay Yayıncılık.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023). On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028). https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Planı_2024-2028_11122023.pdf adresinden 10.07.2024 tarihinde alınmıştır.
- Tepe-Küçükoğlu, M., & Pınar, R. İ. (2018). The mediating role of green organizational culture between sustainability and green innovation: A research in Turkish companies. *Business ve Management Studies: An International Journal*, 6(1), 64-85. <http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v6i1.208>
- Toubes, D. R., & Araújo-Vila, N. (2022). A review research on tourism in the green economy. *Economies*, 10(137), 1-20. <https://doi.org/10.3390/economies10060137>
- TUYUP (2018). <http://tuyup.turizm.gov.tr/Pages/MainPage.aspx> adresinden 31.03.2018 tarihinde alınmıştır.
- TÜRÇEV-Türkiye Çevre Eğitim Vakfı (2024). Yeşil anahtar ödülü. https://turcev.org.tr/v2/icerikDetay.aspx?icerik_id=94 adresinden 21.07.2024 tarihinde alınmıştır.
- TUROB- Türkiye Otelciler Birliği (2016). Yeşillenen oteller. <https://www.turob.com/tr/home> adresinden 12.02.2016 tarihinde alınmıştır.
- UNEP (2011). Towards a green economy: Pathways to sustainable development and poverty eradication a synthesis for policy makers. https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/126GER_synthesis_en.pdf adresinden 17.07.2024 tarihinde alınmıştır.
- UNEP (2024). Green economy. <https://www.unep.org/regions/asia-and-pacific/regional-initiatives/supporting-resource-efficiency/green-economy> adresinden 17.07.2024 tarihinde alınmıştır.
- UNDESA (2012). A guidebook to the green economy. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/743GE%20Issue%20nr%202.pdf> adresinden 18.07.2024 tarihinde alınmıştır.
- UNWTO (2012). Tourism in the Green Economy-Background Report. Madrid: United Nations Environment Programme (UNEP) and World Tourism Organization (UNWTO). <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284414529> adresinden 23.07.2024 tarihinde alınmıştır.
- Ünlüören, K., Kızanıklı, M. M., & Arslan, E. (2011). Otel işletmelerindeki eko-etiket ve sistem yönetim belgelerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma, 12. Ulusal Turizm Kongresi, Düzce, Türkiye.
- Ünüvar, Ş., & Celiloğlu, F. K. (2016). Sürdürülebilir turizm ve yeşil pazarlama. E. Akgöz (Ed.), *Turizm Paradigmaları* (1. baskı) (s.41-71) içinde. Detay Yayıncılık.

- Yalçın, A. Z. (2016). Sürdürülebilir kalkınma için yeşil ekonomi düşüncesi ve mali politikalar. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 749-775. <https://doi.org/10.18074/cnuiibf.282>
- Yüksel, E. (2009). Yeşil pazarlamanın modern pazarlamadaki yeri ve küresel bazda değerlendirilmesi: Uygulama örnekleri [Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.